

Innledning

Bakgrunn

Et av trekkene som har preget samfunnsutviklingen i etterkrigstidens Norge, er den voldsomme økningen i tilgangen til og betydningen av høyere utdanning – og etter hvert også forskning. I seg selv er dette et trekk vi ikke er alene om. Vi kan på mange vis se en tilsvarende utvikling i andre land. Når kunnskap defineres som vår tids fremste ressurs (Johnsen, 2014), er det som forventet at alt settes inn på å utnytte denne ressursen til beste for samfunnet. Det spesielle for vårt land er heller hvordan denne utviklingen har tatt form i et geografisk perspektiv. Alle land har noen politikkfelt som fremtrer som overordnet andre politikkområder. I Finland har det historisk vært utenriks- og sikkerhetspolitikk. I Sverige har arbeidsmarkedspolitikken spilt en slik rolle. I Norge har utfordringen med å sveise sammen et land med sterke og sprikende regionale og lokale identiteter, behov og tilpasninger, vært styrende for nasjonsbyggingsprosjektet i stort (Rokkan, 1967) og for sektorpolitikkenes utforming (Knudsen, 2018). Trygve Bull (1980) kommenterte en gang at utfordringen med å holde det geografisk mangfoldige Norge samlet, var den altoverskygende politiske utfordringen for enhver regjering.

Den politikken som til enhver tid er blitt ført for å bygge ut høyere utdanning og forskning, bærer umiskjennelig preg av å være en del av et slikt prosjekt. Utdannings- og forskningspolitikken har gjennomløpt ulike faser og vært underlagt skiftende paradigmer, men den har også vært preget og styrt av aktører som i arbeidet med å realisere sektorpolitiske mål, samtidig – bevisst eller ubevisst – har utført verket som nasjonale strateger (Slagstad, 1998). Resultatet av denne prosessen ble dermed at Norge ved inngangen til 1990-tallet antakelig hadde et av verdens mest desentraliserte UH-systemer målt i forhold til folketallet. Deretter startet en epoke kjennetegnet av en serie reformer for konsentrasjon og samling.

Dette førte i seg selv ikke til at de regionale ambisjoner minsket, de skiftet bare form. Akademisk drift nedenfra og ønsker om konsentrasjon ovenfra kunne møtes i et kompromiss om institusjonell oppgradering.

Denne oppgraderingen måtte også gis en geografi. Og her ser vi hvordan den geografiske utfordring gripes ulikt an. Mens Gudmund Hernes ønsket å tegne kartet ovenfra, delte Torbjørn Røe Isaksen ut tegnesaker til de regionale aktører med beskjed om å gjøre opp sitt bestikk selv ut fra regionale forutsetninger og ressurser. Begge tilnæringsmåter var kontroversielle. Der noen applauderte, egget andre til motstand. Geografi er stadig noe man ikke tar lett på i Norge. I skrivende stund er det særlig rundt Nord universitets organisering og fremtid at bølgene går høye. I morgen kan det være andre institusjoner og regioner som står i fokus for oppmerksomhet.

I denne antologien tar vi mål av oss til å gi et riss av den historiske utviklingen som har preget den sektoren vi beskriver. Hvordan forstår og forklarer vi den utviklingen vi har hatt? Hvilke interesser, drivkrefter og aktører kan vi identifisere? Hva har konsekvensene for sektoren selv og for samfunnet vært av måten vi i Norge har løst utfordringene på? I noen grad forsøker vi også å se litt fremover med utgangspunkt i hvor vi nå befinner oss.

Oppspillet til denne antologien var et seminar vi som redaktører tok initiativ til i oktober 2018, da vi inviterte et knippe kolleger til Universitetet i Agder, Kristiansand, for å drøfte disse viktige spørsmålene. Bidragene vi fikk, oppfattet vi som så verdifulle at vi raskt bestemte oss for å supplere gruppen av bidragsytere og å lage en bok som også kunne fungere som grunnlag for en ny konferanse i Kristiansand, der vi sammen med noen av de 'nye' universitetene – Universitetet i Stavanger (UiS), Nord universitet og Universitetet i Sørøst-Norge (USN) – fulgte opp den diskusjonen vi begynte ved UiA i fjor. Denne boka lanseres i samband med denne konferansen.

Bidragene til antologien kommer fra personer og miljøer som på ulikt vis har fulgt utviklingen av den regionale dimensjonen innenfor norsk høyere utdanning og forskning i kortere eller lengre tid, noen som forskere, noen som praktikere, og noen i begge roller. De teoretiske og empiriske inngangene til temaet er ulike. Felles er interessen for å forstå og å analysere historien bak og utfordringene for den sektoren forfatterne selv i varierende grad er en del av. I så måte kan vi, som så ofte når det

regionale aspektet ved samfunnsutviklingen kommer opp til debatt, også registrere at få av forfatterne kommer unna en personlig involvering med tematikken. Vi har styrt unna termen 'geografi og kjærlighet', men registrerer at forfatterrollen for flere av de medvirkende også gjenspeiler deres egen refleksjon over forholdet mellom å være deltaker i og tilskuer til prosesser og hendelser det stoffet som presenteres, relaterer til. I sitt teoretiske og empiriske mangfold mener vi at kapitlene til sammen gir et dekkende bilde av det de skal formidle: den spennende utviklingen bak den UH-sektoren vi i dag har, og de forutsetninger dette gir for å utvikle sektoren videre.

Om kapitlene i boka

Kapittel 1

Kapittel 1 gir en historisk bakgrunn for de forhold som beskrives i de etterfølgende kapitler. Kapitlet reiser spørsmålet om hvordan den regionale betydningen av høyere utdanning har blitt vektlagt i utdanningspolitikken, med et hovedfokus på perioden fra og med 1960-tallet fram til i dag. Med henvisning til kapittel 6 trekkes det fram en sontring mellom universiteter og høyskoler som institusjon og instrument. Vektleggingen av universiteter og høyskoleers eksterne betydning for regional (økonomisk) utvikling medierer et instrumentelt perspektiv på institusjonene, mens forestillingen om institusjonene som selvorganiserende enheter med sitt indre liv og sine logikker utgjør det institusjonelle perspektivet. Denne dikotomien brukes i analysene av utdanningspolitikken for å vise vekslinger i prioriteringer og mål.

Kapitlet beskriver videre framveksten av en distriktsorientert politikk for høyere utdanning på 1960- og 1970-tallet. Utover på 1960-tallet vokste bekymringen for avfolkning i distriktene, særlig gjennom flytting til sentrale strøk på Østlandet. Middelet var etablering av studieplasser, spesielt i høyskoler utover landet, for å skape større regional tilgang på utdannet arbeidskraft og samtidig gi like muligheter til utdanning for ungdom uansett bosted. Eksempler på dette er etablering av Universitetet i Tromsø og etablering av distriktshøgskolene.

Forfatterne viser at da opprettelse av distriktshøgskolene ble foreslått, var forslaget at man skulle samle høgskolene geografisk innenfor hver region. Dette ble ikke fulgt opp. Resultatet var at man fikk en svært spredt sektor med mange små institusjoner. De viser så hvordan ledende politikere utover på 1980-tallet begynte å stille spørsmål om den store spredningen av studietilbud var hensiktsmessig. Samtidig kom krav fra flere hold om konsentrasjon av tilbudsstrukturen. Denne spenningen mellom spredning og konsentrasjon har vært sentral helt fram til i dag. Den sto sentralt i 90-tallets reformer, der vekten på konsentrasjon, konsolidering og spesialisering ble fremtredende, og der den statlige høgskolesektoren ved sammenslåing i 1994 ble redusert fra 100 til 26 institusjoner. Ønsket om konsentrasjon har også stått sentralt i utredninger og politikk på 2000-tallet, noe som har resultert i at mens man i 2003 i offentlig sektor hadde 4 universiteter, 7 vitenskapelige høgskoler, og 25 statlige høgskoler, hadde vi i 2018 10 universiteter, 5 vitenskapelige høgskoler og 5 statlige høgskoler.

Forfatterne viser også hvordan vektleggingen på et (regional-)økonomisk rasjonale fra 90-tallet kom tydeligere til syne. Mjøs-utvalget pekte for eksempel på at institusjonene i høyere utdanning kan fungere som sentre til å bistå regionene, tiltrekke seg og holde på kompetansekrevende virksomheter, styrke det regionale tilbudet av høyt kvalifisert arbeidskraft og fungere som sosiale og kulturelle samlingssteder.

Den tidlige utbyggingen av desentrale institusjoner var spesielt orientert mot utdanning. Fra 90-tallet ser vi en større vektlegging på forskning, og etter hvert på kvalitet i forskning og forskningsbasert utdanning. Kvalitet i forskning settes i sammenheng med internasjonalisering, og det kommer en ny spenning til syne, spenningen mellom vekt på det regionale og relevans på den ene siden, og vekt på akademisk kvalitet og det internasjonale på den andre.

Kapittel 2

Kapittel 2 gir fra et annet perspektiv en sentral bakgrunn for forholdet mellom universitet, høgskole og region. Her rettes søkelyset primært mot endringer i organisering og styringsformer i sektoren, internasjonalt og

nasjonalt. Spørsmålet som reises, er hvordan disse endringene griper inn i mulighetene for regional samhandling.

Teksten gir en beskrivelse av det som gjerne betegnes som en revolusjon i styring og organisering av høyere utdanning, forstått i lys av to perspektiver. Det ene er et sektorperspektiv med fokus på endringer som resultat av samspill mellom nasjonal utdanningspolitikk (jf. kap. 1) og interne drivkrefter, det andre trekker opp et perspektiv som ser endringene i lys av bredere samfunnsendringer.

De fem styringsrevolusjonene som beskrives, er: 1. *Systemintegrasjon*, preget av mer felles lovgivning, finansieringssystem og evaluerings- og akkrediteringssystemer i sektoren. 2. *Beslutningsprosesser* som innebærer mer intern hierarkisk ovenfra-styring ut fra institusjonens strategi. 3. *Finansiering*, fra direkte bevilgninger basert på innsatsfaktorer som antall fast ansatte og antall studenter, til i økende grad å være basert på resultatfaktorer. 4. *Kvalitetssikring og evaluering* med økende innslag av organisasjonsmessig evaluering og kvalitetssikring gjennom blant annet etablering av nasjonale og overnasjonale evaluerings- og akkrediteringsorganer. 5. *Arbeidsorganisering*. Mens arbeidet tidligere ble utført av enkeltindivider, blir forskning og undervisning nå i økende grad utført av grupper.

Som en konsekvens av disse revolusjonene har måten det styres på, og de ansattes innflytelse internt, blitt endret. Det har skjedd en bevegelse bort fra desentraliserte *organiserte anarkier* der innflytelse var forankret i ulike disiplinære fellesskap, til *penetrerte hierarkier* med sterkere ledelse og innvevd i en rekke avhengighetsforhold til viktige interessenter i omgivelsene. Den faglige innflytelsen er i økende grad basert på posisjoner knyttet til forskningsfinansiering, kvalitetsvurdering, redaksjonsutvalg, offentlige utvalg, osv. Det pekes samtidig på at disse endringene har slått inn i ulik grad i de enkelte universitetene. Spørsmålet som stilles, er hvilken betydning dette får for universiteters og høyskolers vilje og mulighet til samhandling med omgivelsene i sin region. Dette belyses også i senere kapitler.

Kapittel 3

Kapitlet tar for seg arbeidet mot en konkret reform, den såkalte strukturreformene 2015–16, den til nå siste strukturreformen, der det ble vedtatt og

iverksatt en rekke fusjoner mellom høyskoler og universiteter. Som det også drøftes i kapittel 1, var vi nå kommet i en fase der det politisk ble lagt mer vekt på kvalitet forstått som eksellens i forskning og undervisning. Forfatterne viser hvordan nasjonale politikere presenterte mål, problembeskrivelse og løsning, men samtidig overlot til institusjonene å foreta sine valg og begrunne dem ut fra problembeskrivelsen. Målet var kvalitet formulert som tydelige kvalitetskrav. Problemet ble beskrevet som at sektoren hadde for mange små og sårbare fagmiljøer til å kunne leve opp til disse kravene, og regjeringen antydte at en av konklusjonene i prosessen ville være at man reduserte antallet institusjoner. Samtidig viser analysene at kvalitetsbegrepene som ble fremmet, handlet både om eksellens og relevans, definert som internasjonalt anerkjent forskning og regional relevans presisert som regional utvikling og god tilgang på utdanning i hele landet. Dermed var konkurrerende målsettinger i spill.

Kapitlet viser at UH-institusjonene i sine tilsvarende møtte problembeskrivelsen med mange små og sårbare fagmiljøer gjennom en sammensatt argumentasjon som begrunnet hvert enkelt læresteds forslag om nettopp sin nye plass i UH-strukturen i Norge. Norske UH-institusjoner, som tilsvarende institusjoner andre steder, kjennetegnes av ulike logikker, ulike faglige logikker så vel som faglig-administrative logikker. Dynamikken mellom slike ulike logikker og ulike mål ligger ofte nedlagt i institusjonenes historie, som dermed danner grunnlag for hvordan institusjonene møter nye utfordringer. Forfatterne peker også på at målkonflikter ikke kan organiseres bort, men at et effektivt organisasjonsdesign kan handle om å finne balanse mellom konkurrerende mål.

Kapitlet bygger på analyser av de svar institusjonene ga på ministerens utfordring om å beskrive sine strategiske styrker og plassere seg i et framtidig landskap bestående av færre universiteter og høyskoler. Analysene viser hvordan argumenter knyttet til den enkelte høyskoles regionale rolle hyppig ble brukt for å fremme institusjonens strategiske rolle, og dermed også ligger til grunn for deres vurdering av fusjonsalternativer. Argumentet knyttet til at deres viktigste oppgave er deres nøkkelrolle for å skape kompetanse, være støttespiller for lokalt næringsliv og skape vekst i regionen. Videre handler det om at institusjonene spiller en viktig rolle for å løfte utdanningsnivået i regionen (jf. kap. 1). Men disse argumentene

ble brukt både *for* og *mot* fusjoner. Når man argumenterte *for*, var det ofte ut fra at man så et behov for å samle fagmiljøer og dermed styrke kompetansen i regionen. Kapitlet beskriver ellers at et generelt samfunnspektiv ble brukt som argument. Noen vektla urbanitet og nærhet til større byer, andre hadde rene faglige argumenter. Analysene viser altså et sammensatt sett av begrunnelser for endringene. Forskerne konkluderer derfor med antakelsen om at reformen mobiliserte allerede eksisterende oppfatninger i institusjonene. De enkelte institusjonene møtte forventningene fra de sentrale myndigheter med de argumentene som passet best med deres egen identitet, historie og strategi.

Kapittel 4

Kapittel 4 går konkret inn i relasjonen mellom region og universitet, og summerer opp bredden av erfaring fra forskning omkring universitetets positive og negative betydning for regionen, og – vice versa – hvilke fordeler og ulemper et universitet kan ha som følge av en tett regional tilknytning. Når det gjelder universitetets betydning for regionen, beskriver kapitlet en lang rekke ringvirkninger de fleste vil oppfatte som positive. Noen eksempler er:

- *Multiplikatoreffekt*. Inntekts- og etterspørselsvirkninger. Gjennom statlige bevilgninger, bevilgninger fra EU og nasjonale forskningsbevilgninger, er institusjonen med på å tilføre regionen inntekter som kan være betydelige. Midlene som brukes regionalt, bidrar f.eks. til å opprettholde aktivitet innenfor varehandel, transport, bygg og anlegg. Videre bidrar universitetet til skatteinntekter, og studentene legger igjen egne midler og studielån i regionen. Slik kan det økonomiske bidraget til regionen være betydelig.
- *Mobiliseringseffekt*. Geografisk nærhet gjør at flere i regionen søker høyere utdanning. Når ungdom har utdanningsmuligheter i egen region, vil flere satse på høyere utdanning. Institusjonene virker med det utdanningsmobiliserende.
- *Magneteffekt og knoppskytingseffekt*. Universitetet tiltrekker seg annen virksomhet som ønsker å være nær institusjonen, som f.eks.

forskningsmiljøer. Samtidig ser man at nye foretak springer ut av universitetet.

- *Politisk effekt.* Universitetet bygger og formidler kompetanse som har betydning for regionens selvforståelse og veivalg. Gjennom formidling av forskning, utredningsarbeid og deltakelse i det offentlige ordskiftet er institusjonen med på å tematisere ulike spørsmål som angår regionen.

Forfatteren trekker imidlertid også fram flere effekter som kan oppfattes som negative. Her er eksempler:

- *Flyttetilbøyelighet.* Folk med høyere utdanning er mer mobile enn folk uten slik utdanning.
- *Sentralisering.* Universitetet kan ha en sentraliserende effekt i regionen; det kan skape et pressområde.
- *Maktforskyvning.* Universitetet kan utfordre etablerte maktforhold i regionen.

I spørsmålet om regionens betydning for universitetet trekkes også fram en del forhold som kan gi viktig drahjelp for institusjonen:

- Regionen kan være en viktig politisk og økonomisk støttespiller. Det kan handle om regionale (universitets)fond, og /eller at politikere fra regionen bidrar til å påvirke nasjonale myndigheter.
- Gjennom tett samarbeid med praksisfelt, praksisordninger, trainee-ordninger o.l. kan regionen få stor betydning for utdanningenes kvalitet og yrkesrelevans.
- Kunnskapsutvikling i samspill mellom universitetet og bedrifter, offentlig virksomhet, frivillige organisasjoner og media kan ha stor betydning for universitetets faglige virksomhet.

Samtidig kan regionen også fungere som en hemsko for universitetet når den for eksempel er lite attraktiv og preget av minkende ungdomskull, når forskningen har lite å hente fra regionen, eller hvis universitetet blir drevet til kortsiktige småoppdrag.

Avslutningsvis beskriver kapitlet noen nye forutsetninger og perspektiver som kan påvirke forholdet mellom universitet og region framover. Dette kan handle om fenomener som at veksten og den store spredningen av høyere utdanning bidrar til at utdanningene blir alminneliggjort, og dermed ikke så synlige. Det kan handle om hvilken betydning kvinnes inntog i høyere utdanning får for utdanningene og regionene. Videre kan det handle om digitalisering gjennom utnyttning av informasjonsteknologi i utdanning og forskning, men også om utvikling av nettbasert utdanning, med internasjonale tilbud som MOOCs. Spørsmålet stilles om hvordan slikt vil forandre forholdet mellom høyere utdanningsinstitusjoner og regioner. Den siste utfordringen som trekkes fram, er spørsmålet om oppløsning av regioner, nye regiondannelse og ulike regioninndelinger på tvers av sektorer. Hva betyr slike prosesser for samspillet? Dette siste spørsmålet blir òg behandlet nærmere i kapittel 9 og 10.

Kapittel 5

I dette kapitlet presenterer og drøfter forfatteren ulike perspektiver på hvilken rolle forskning kan spille i en region. Han utvikler en modell for hvordan forskningsbasert kunnskap kan påvirke et regionalt kunnskapssystem og systematiserer og analyserer så, i lys av denne modellen, et antall empiriske forskningsprosjekter gjort i en bestemt region (Agder) i løpet av en tiårsperiode.

Hovedtesen er at hva som til syvende og sist skaper sosiale endringer, sannsynligvis involverer samtidig endring av institusjoner, regler, holdninger og normer i samfunnet.

Innledningsvis presenteres tre modeller for forholdet mellom forskning og kunnskapsutvikling. Den lineære modellen ser for seg at kunnskap starter som forskning, gjerne i form av grunnforskning som kommer med ny kunnskap. Innsikten fra forskningen føres så over og anvendes på et konkret felt. Den interaktive modellen lanseres som en alternativ tilnærming, der det legges vekt på et samspill mellom forskere og aktører i et praksisfelt.

Forfatteren argumenterer for at forskningens mer systemiske og kritiske rolle ikke er særlig godt ivaretatt i disse modellene, og argumenterer for en tredje, kunnskapssosiologisk, tilnærming.

Ut fra dette presenterer kapitlet en modell for et regionalt kunnskaps-system, der de fire dimensjonene *verdier og holdninger, interaksjonsmønstre og relasjoner, makt og posisjoner og institusjoner, lover og regler* settes opp mot dimensjonene *individuell, eksplisitt kunnskap, kollektiv, eksplisitt kunnskap, individuell, implisitt kunnskap og kollektiv, implisitt kunnskap*.

Empirien som analyseres, består av 55 prosjekter rettet mot Agder-regionen, der man har bedt forskerne beskrive hva de har gjort, og også bedt dem redegjøre for eventuelle strategier for å få til endringer i samfunnet.

Prosjektene blir først analysert i forhold til forskningsstrategi og forskningsfelt, deretter om prosjektene kunne karakteriseres som hjelpende, bekreftende eller kritiske, og til sist for forskningens intensjoner om påvirkning på det regionale kunnskapssystemet.

Det tas forbehold om at de analyserte prosjektene ikke er representative for forskningsprosjekter rettet mot Agder (og dermed ikke mot regioner generelt), samt at man i det foreliggende materialet ikke har data på i hvilken grad forskningen faktisk har lyktes med å påvirke kunnskapsutvikling. Likevel gir analysen av prosjektene et bilde av at forskningens regionale rolle og betydning er langt mer kompleks enn de to refererte modellene, den lineære modellen og interaksjonsmodellen, ser ut til å anta. Det refererte materialet dokumenterer at det finnes et mangfold av tilnærminger tilgjengelig for å påvirke den regionale kunnskapen. Materialet viser også at forskerne har en stor grad av bevissthet om strategier for å påvirke sosial kunnskap. Kapitlet konkluderer med at et kunnskaps-sosiologisk perspektiv på forskningen er en fruktbar tilnærming til å forstå forskningens regionale betydning.

Kapittel 6

I dette kapitlet drøftes det forfatterne beskriver som den tredje rollen til UH-institusjoner, samspillet med omgivelsene, som i dette tilfellet er regionen. Samtidig fokuserer de på utviklingen fra høgskole til universitet, og reiser problemstillingen om hva som kjennetegner utviklingen av den tredje rollen når en regional høgskole blir universitet.

De peker på det dilemmaet som er berørt i flere kapitler, at institusjonene, og i dette tilfellet i særlig grad nye universiteter, på den ene siden

møter økende konkurranse, sterkere krav om forskningskvalitet, internasjonalisering, konkurranse om forskningsmidler og talenter, og på den andre siden regionale behov og forventninger.

Ut fra en modell for styring (governance) og autonomi utvikler de en typologi der den tredje rollen får noe ulikt innhold avhengig av de arenaene som aktiveres. Disse arenaene betegner de som strategiske, teknokratiske, deliberative eller samfunnsarenaer.

De diskuterer videre fire faser i utviklingen av den tredje rollen. Den første beskrives som tiden før høgskolereformen i 1994. Her fungerte de statlige høgskolene hovedsakelig som undervisningsinstitusjoner, og fremsto som samfunnsutviklere gjennom å desentralisere utdanning og bidra til at distriktene fikk tilgang på høyt utdannet arbeidskraft.

Den andre fasen, etter 1994, betegnes som en fase for regional mobilisering. Denne fasen faller sammen med en internasjonal regionaliseringsbølge som også setter avtrykk i norsk politikk. Regionale partnerskap etableres, og felles for flere av dem er at målet om å utvikle høgskolen til universitet blir en samlende strategi. Åpningen i loven for å akkreditere høgskoler til universitet, førte til at NOKUT, det nasjonale akkrediteringsorganet for sektoren, utviklet konkrete kriterier for akkrediteringen. Disse kriteriene dannet grunnlag for et veikart for de mest ambisiøse regionale partnerskapene. I dette arbeidet handlet det også om å frigjøre regionale midler. Agder og Rogaland er her eksempler på regioner som etablerte fond som bidro sterkt til universitetsetableringen.

Den tredje fasen beskrives som en fase for eksperimentering med den tredje rollen. Dette er fasen etter overgang til universitet, der det søkes etter hvordan man best skulle utforme den regionale rollen. Det ble tatt mange nye initiativer, både fra ledelse og fagmiljøer. Forfatterne argumenterer i denne fasen for at universitetene fra å ha forholdt seg til enkeltbedrifter, inngår i strategisk samarbeid med klyngeorganisasjoner i regionen.

Fase fire betegnes som en fase der den tredje rollen ble forbundet med eksellens i forskning. De nye universitetene tok fatt på et arbeid med å profesjonalisere organisasjonen og øke kvalitet i alle ledd i virksomheten. Dermed ble særlig forskningen og forskningskvaliteten i sterkere grad vektlagt. Nasjonalt var der et fokus på etableringen av sentre for fremragende forskning. Det handlet om eksellente miljøer etablert på tvers av

universiteter. Dette aktualiserte særlig ordningen med FME, forsknings-senter for miljøvennlig energi, og SFI, senter for forskningsdrevet innovasjon, som innebar krav om medvirkning fra bedrifter eller klynger. Dette åpnet for samarbeid mellom de nye universitetene, regionale forskningsmiljøer og næringslivet i regionen. Dette samarbeidet lyktes særlig for Universitetet i Agder og Universitetet i Stavanger.

Slik oppsto det i den fjerde fasen på noen områder modeller for å kombinere kravet om eksellens i forskningen med krav om samhandling med regionen.

Kapittel 7

I kapittel 7 refereres funn fra en undersøkelse blant norske bedrifter, der fokuset er rettet mot bedriftenes samhandling med universiteter og høyskoler i og utenfor regionen de er lokalisert i. Innledningsvis pekes det på at i Norge rapporterer universitetene årlig antall patenter, lisenser og nye foretak, og de fleste av dem får støtte til denne virksomheten gjennom sine TTO-er (technology transfer office). Men disse rapporteringsindikatorerne viser kun en liten del av universitetenes bidrag til regional verdiskaping. Deres øvrige bidrag til eksisterende næringsliv og samfunnet blir i liten grad fanget opp. Studier som den som her blir referert, trengs derfor for å skape et bilde av nettopp denne mer regulære samhandlingen. Undersøkelsens utgangspunkt var bedriftsperspektivet, og den tok for seg samhandling i bred forstand. Ved siden av å se på forsknings-samarbeid og kommersialisering, så den også på samarbeid knyttet til utdanning, kompetanseutvikling og samfunnsansvar.

I kapitlet presenteres resultater der man spesielt har sett på omfanget av samarbeid med universiteter og høyskoler, bedriftenes motiver for å samarbeide, innholdet i samarbeidet og hvilke universiteter bedriftene samarbeider med.

Noen hovedresultater av undersøkelsen var:

- Av de 1200 intervjuede bedriftene var det 19,3 % som oppga at de hadde hatt kontakt med universiteter eller høyskoler de siste tre årene.

- Bedriftene oppgir at den viktigste årsaken til at de samarbeider, er at de vil få tilgang til studenter og ansatte ved universitetene. Tilgang til ny kunnskap er også et viktig motiv, og det er også behovet for å forbedre ferdighetene hos egne ansatte.
- En stor andel av bedriftene peker også på omdømmemessige hensyn som viktige for samhandlingen.
- Undersøkelsen viser at samarbeidet skjer gjennom en rekke kanaler. Når det gjelder forskning, er felles forskningsprosjekter det som angis som den viktigste formen, deretter konsulentoppdrag eller kontraktsforskning.
- Det er jevnt over noe flere bedrifter som samarbeider med universiteter om undervisning, enn det er bedrifter som samarbeider om forskning. Dette gjelder samarbeid om praktikant- og lærlingordninger for studenter, gjennom gjesteforelesninger, ved ordninger knyttet til rekruttering av nye kandidater, og til opplæring av ansatte eller medarbeidere i bedriften. En av fem av de som samarbeider med universiteter og høyskoler, oppgir også at de deltar i pensumutvikling.
- En siste form for samhandling, som også er omfattende, er knyttet til universitetets bredere samfunnsoppdrag. Dette kan handle om samarbeid omkring felles arrangementer som konferanser eller seminarer.
- Bedriftene ble også spurt om hvilke universiteter de samhandlet mest med. I overkant av en firedel av bedriftene som har kontakt med universiteter, oppga NTNU som sin viktigste partner. Etter NTNU var det ingen som skilte seg ut, de resterende universitetene var omtrent like. Det vil si at de store universitetene som Bergen og Oslo ikke samarbeider med flere bedrifter enn de mindre universitetene.

Når det skilles på hvilken region bedriften ligger i, viser undersøkelsen imidlertid at Universitetet i Agder ligger fremst. Hele 79 % av bedriftene på Agder oppgir UiA som sin viktigste partner. Undersøkelsen viser også at *gjennomgående samarbeider bedriftene klart mest med universiteter i sin egen region*, men det er variasjoner regionene imellom.

Resultatene fra undersøkelsen er viktige, ikke bare fordi man her får bildet tegnet fra bedriftssiden, men også ved at de viser at samarbeidet omfatter en hel rekke områder, og at undervisningsrelatert virksomhet er såpass omfattende.

Kapittel 8

Kapittel 8 tar også for seg universitetets regionale engasjement, men spør her om dette blir en atskilt tredje rolle, eller en rolle som er integrert i kjernevirksomhetene utdanning og forskning. Forfatteren utprøver regionalt engasjement empirisk i en regional kontekst og gjennom en konkret case. Fokus i casestudien er hvordan regionalt engasjement tolkes i institusjonens strategiplaner, og hvordan dette har vært fulgt opp gjennom konkrete handlinger.

Innledningsvis presenteres en drøfting av begreper som omhandler relasjonen mellom universitetet og omgivelsene og begrepet regionalt engasjement relatert til ulike former for kunnskap.

Casen som er valgt, er Universitetet i Agder (UiA). Denne er valgt, dels fordi den representerer et av de nye universitetene i Norge, og dels fordi UiA siden begynnelsen av 2000-tallet eksplisitt har arbeidet med å konkretisere det regionale engasjementet. Dataene som analyseres, er hovedsakelig skriftlige kilder i form av strategiplaner for perioden 1995 til 2019. For den siste delen av perioden, 2017 og 2018, er analysene også bygd på intervjuer, observasjon og aktiv deltakelse.

Kapitlet beskriver en utvikling av det regionale engasjementet i strategiplanene. Utgangspunktet i den første planen er en vekt på autonomi og en lineær forståelse av den daværende Høgskolen i Agders rolle. Regionen blir sett som kilde til problemstillinger og datatilfang for forskningen. Utviklingen går videre til en stadig bredere forståelse og et ønske om å bli et forbilde for hvordan en utdannings- og forskningsinstitusjon kan bli en aktiv medspiller i egen region. Begreper som innovasjon og entreprenørskap, næringsrelevant forskning, kunst og kulturelle ytringer, velferd og demokrati tas i bruk. Det snakkes om medskapning, og signalet er at tiden som passiv observatør til den regionale utviklingen er over. Slik går planene fra fase til fase, fram til den siste planen som analyseres,

der begrepet *samskaping* står sentralt, og der det regionale engasjementet er viet stor plass. For denne perioden (2017–2018) er det også analysert noen tiltak spesielt rettet mot samskaping i regionen. De illustrerer tiltak både i kjernevirksomheten og i den eksisterende virksomheten mot samfunnet rundt. Avslutningsvis reises spørsmålet om en organisering knyttet til den akademiske kjernen er mer hensiktsmessig med tanke på kunnskapsutvikling og institusjonalisering for samskaping enn de mer dekoplete modellene som ofte ellers er i bruk.

Kapittel 9

Utgangspunktet for dette kapitlet er at et høyere utdanningssystem kan ses som ulike kombinasjoner av en hierarkisk orden, der akademisk status avgjør rangering mellom institusjonene, og en organisk orden, der relasjonene mellom institusjonene blir definert av ulike funksjoner eller oppgaver gjennom spesialisering. I tillegg defineres et system av høyskole- og universiteters relasjon til staten og til samfunnet.

Begrepet «det geografiske paradigmet» står sentralt i kapitlet. Dette paradigmet blir, som vi har sett i flere av de andre kapitlene, tydelig ved etableringen av distriktshøgskoler. Det innebærer

- at utdanning blir en rettighet som gjøres gjeldende også for ungdom i nasjonens periferier.
- at utfordringer knyttet til rekruttering av kompetansearbeidskraft over hele landet må løses regionalt.
- utvikling av en ny høgskolekultur der akademikere utvikler kunnskap med utgangspunkt i regionene.

Det pekes videre på noe som også kommer fram i flere av de andre kapitlene, at det oppsto et krysspress mellom en arbeidsdeling basert på regionale forskjeller og ulike regionale mandat, og en fagutvikling basert på akademisk kompetanse og konkurranse.

I dette kapitlet står *relasjonen mellom institusjonene* i det norske universitets- og høyskolesystemet i fokus. Utgangspunkt tas i en beskrivelse av utviklingen mellom institusjoner i Nordland og Nord-Norge, og da

spesielt relasjonen mellom Høgskolen i Nesna og Høgskolen i Bodø (fra 2011 Universitetet i Nordland) fram mot en fusjon av disse institusjonene til Nord universitet i 2016.

Høgskolen i Nesna var i utgangspunktet en såkalt provinsskole, etablert som lærerutdanning i 1918 for å bøte på lærernøden i fylket. I Bodø ble Statens lærerskoleklasser etablert som et krisetiltak i 1951. I tiden som fulgte, hadde disse to institusjonene en arbeidsdeling seg imellom, Nesna utdannet lærere for fådelte skoler i Bygde-Norge, mens elevene i Bodø fikk en utdanning mer tilpasset sentrale strøk. Kapitlet følger så relasjonen mellom disse institusjonene gjennom de ulike reformene som fulgte.

Etableringen og utviklingen av distriktshøgskole i Bodø falt sammen i tid med åpningen av Universitetet i Tromsø. Nordland distriktshøgskole (NDH) vokste raskt, og det gikk ikke lenge før det ble konkurranse mellom NDH og UiT om studentene fra Nordland fylke. Etter hvert ble det konkurranse om lokalisering av ulike høyere utdanningstilbud i Nord-Norge, og Nordland distriktshøgskole vant flere av disse.

Ved høgskolereformen, der regionale høgskoler ble fusjonert, fikk Nordland fylke beholde tre høgskoler, den i Nesna, Høgskolen i Bodø, som nå var blitt Høgskolesenteret i Bodø, og Høgskolen i Narvik. Kapitlet viser hvordan reformene påvirket Nesnas kamp for sin eksistens. Underveis hadde kampens kjerne beveget seg fra kravet om å skaffe distriktene motekspertise til kravet om å bevare institusjonens selvstendighet. Ulike strategiske grep ble gjort for å ivareta dette. Samtidig vises det i kapitlet hvordan de ulike strukturendringene som kom, nye perspektiver på organisering og ledelse, den økende vekten på forskning, internasjonalsisering og kvalitetssikring, og institusjonens egne strategiske grep for å møte dem, skapte store utfordringer for Høgskolen i Nesna. Det gjorde også utviklingen ved Høgskolen i Bodø, spesielt dennes ønsker og arbeid for å bli akkreditert som universitet, der målet ble endelig oppnådd i 2011.

Det geografiske paradigmet kom mer og mer under press. Vekt på universiteters og høgskolers bidrag til økonomisk vekst i regionene og kvalitet i utdanning, forskning, utviklingsarbeid og innovasjon innebar en økt tendens til regional sentralisering. Dette utfordret også Høgskolen i Nesna fordi denne skolens fokus mer var rettet mot bevaring av små lokalsamfunn enn regional vekst og økonomisk utvikling.

Strukturreformen, som flere tidligere kapitler har omhandlet, beskrives her som karakterisert av et nytt paradigme som sprenge seg vei, og som samtidig langt på vei sprenge det geografiske paradigmet. Dette betegnes som det akademiske paradigmet. Akademisk kvalitet og status ble førende for fusjonsprosessene, samtidig som den hierarkiske orden slo ut den organiske orden.

Strukturreformen medførte at Høgskolen i Nesna, sammen med Høgskolen i Nord-Trøndelag, i 2016 ble fusjonert med Universitetet i Nordland til Nord universitet. Dermed var Høgskolen i Nesna historie. Men kampen om campus på Nesna ble videreført innenfor det nye universitetet.

Kapittel 10

Kapittel 10 er avslutningskapitlet. Her tegnes de historiske og geografiske rammene om utviklingen av den regionale høyere utdanning og forskning i Norge opp på en litt annen måte enn det er gjort i flere av de foregående kapitlene. Med støtte i den britiske statsviteren Mark Bevir's tredelte fasemodell for de vestlige lands samfunnsutvikling, der det skilles mellom en nasjonsbyggingsfase, en fase for velferdsstatsutbygging og en fase for den neolibérale og nettverkende stat, argumenterer forfatteren for at utviklingen av høyere utdanning og forskning har skjedd tilpasset disse fasenes ulike krav og muligheter. Dette har gitt en regional struktur som i noe er lik den utviklingen vi har sett i andre land, men som særlig i sin geografiske utstrekning mot overgangen mellom velferdsstatsfasen og den neoliberal stat, nådde en grad av desentralisering som var særegen for Norge, og som best kan forklares gjennom den regionale dimensjonens plass som metapolitisk føring i vårt land.

Kapitlet samler opp i seg mye fra de diskusjonene som er ført i de foregående kapitlene. Samtidig reiser det også spørsmål ved om den geografiske konsentrasjonen av UH-strukturen som skjer fra 1990-tallet og fremover, er bærekraftig fra et videre politisk perspektiv. I en tid der staten reorganiserer den regionale forvaltningsstrukturen både på fylkes- og kommunenivå, stiller den kun noen få, overordnede krav til denne reorganiseringen, og da først og fremst knyttet til skala og effektivitet. Staten opptrer slik ut fra et regionalliberalistisk ståsted, der kunnskap om

og hensyn til regionalt nedarvede tradisjoner, sammenhenger og spenninger spiller en underordnet rolle. Det samme gjelder for reorganisering av UH-sektoren. Staten opptreer slik eksplisitt geografiløst og overlater til aktørene selv å finne fasit for den geografiske strukturen som skal gjelde for fremtiden.

Denne posisjonen er historisk sett eksepsjonell, og står også i skarp motsetning til den detaljstyring av den regionale strukturen som Gudmund Hernes sto for som sektorens statsråd noen tiår tidligere. Begge posisjoner, den overdrevne *dirigisme* og den geografiløse regionalliberalisme, har skapt utfordringer og konflikter. Flere av disse er beskrevet i dette og i de foregående kapitlene. Akkurat nå er regionalliberalismens følger mest i fokus, slik det er beskrevet i makro i dette kapitlet og i mikro med utsiktspunkt Nesna i kapittel 9.

Det åpne spørsmålet som reises til slutt i kapitlet, er om regionalliberalismen er bærekraftig for et samfunn som grunnleggende er konstituert ved kompromisser mellom sterke regionale interesser. I forlengelsen av dette kommer det spørsmålet som ikke er stilt, men som kapitlet åpner for: Hva slags styringsideologi følger dersom den nytente regionale bevisstheten vi i dag ser blomstre, også kommer i posisjon til å legge *sine* premisser for UH-sektoren?

Referanser

- Bull, T. (1980). *For å si det som det var*. Oslo: Cappelen.
- Johnsen, H. C. G. (2014). *The new natural resource. Knowledge development, society and economics*. Farnham: Routledge.
- Knudsen, J. P. (2018). Towards a new spatial perspective – Norwegian politics at the crossroads. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 72(2), 67–81.
- Rokkan, S. (1967). Geography, religion and social class: Crosscutting cleavages in Norwegian politics. I Lipset, S. M. & Rokkan, S. (Red.), *Party systems and voter alignments: Cross-national perspective* (s. 367–444). New York: The Free Press.
- Slagstad, R. (1998). *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax.